

تاریخ اهل بیت (ع)

معرفی کتاب

● محمد کاظم رحمتی

اثری کهن در تاریخ اهل بیت (ع)

تاریخ اهل البیت (ع) نقلاً عن الائمة، رواة المحدث نصر بن علی الجهضمی و استدرک علیه عدة من الرواة و المؤرخین القدماء
تحقیق: سید محمد رضا حسینی جلالی
دلیل ما، قم، ۱۴۲۶ ق

اشاره: سال‌ها قبل مؤسسه آل‌البیت لإحياء التراث در شهر قم، در طرحی تحسین برانگیز، به فکر چاپ و نشر منابع منتشر نشده و مورد استفاده علامه مجلسی در تألیف بحار الأنوار افتاد و پس از آن مجموعه‌ای از آثاری چون قرب الأسناد را منتشر کرد. متأسفانه این حرکت با وقفه روبه‌رو شد و شور و شوقی که در ابتدای انجام این طرح بروز داشت، به دلایلی نامعلوم در محاق تعطیلی افتاد. به تازگی انتشارات دلیل ما، چاپ و نشر مجموعه‌ای با همان نام را آغاز کرده که چندین اثر از جمله اثر مورد بحث در نوشتار حاضر از جمله آن است.

در میان موضوعات مختلف مورد علاقه محدثان شیعی، خاصه محدثان کوفی، گردآوری اخباری درباره زندگی اهل بیت (ع) بوده است. ظاهراً به علت اختصار و کوتاهی این‌گونه آثار، متن مستقلی از تألیفات به دست ما نرسیده است. هرچند متن این آثار مورد استفاده محدثان قرن سوم و چهارم هجری بوده و در تألیف آثار حدیثی از آن بهره‌جسته‌اند. از میان مؤلفانی که کتابی درباره تاریخ اهل بیت (ع) تألیف کرده‌اند، ابو عبدالله جعفر بن محمد بن مالک بن عیسی بن سابور فزاری کوفی شیعی (نجاشی، ص ۱۲۲) و ابوعلی محمد بن همام بن سهیل اسکافی (متوفی ۳۳۶ ق.) را باید نام برد که کتاب‌هایشان به کرات در متون بعدی مورد استناد قرار گرفته است. کتاب فزاری، اخبار الائمة و مولیدهم (ع) با توجه به کثرت نقل‌قول‌هایی که حسین بن حمدان خصیبی (متوفی ۳۵۸ ق.) از این کتاب در الهدایة الکبری آورده، تا قرن چهارم هجری موجود بوده است. کتاب اسکافی، الانوار فی تاریخ الائمة الاطهار (ع) رواج بیشتری داشته و سواي نقل‌قول‌های متعددی که از آن در متون روایی شیعه باقی مانده، تلخیصی نیز از آن تا روزگار ما باقی مانده که به کوشش آقای علیرضا هزار منتشر شده است.

اما متنی که به تحقیق محقق ارجمند جناب آقای سید محمد رضا حسینی جلالی و با عنوان تاریخ

اهل البیت نقلاً عن الائمة منتشر شده، یکی از معدود متون باقی مانده از تألیفات متعدد در باب تاریخ اهل بیت (ع) در قرون سوم و چهارم است. آقای جلالی در مقدمه کتاب (ص ۷-۹) از چگونگی دست یافتن خود به نسخه‌هایی از کتاب سخن گفته‌اند و پس از آن به بحث از اهمیت موضوع مورد بحث کتاب پرداخته‌اند (ص ۱۰-۱۲). تأکید فراوان پیامبر اسلام (ص) بر لزوم دوستی اهل بیت (ع) و نقل روایات فراوان در این باب، بی‌گمان دلیل اصلی توجه محدثان اهل سنت به گردآوری اخبار اهل بیت (ع) بوده است (برای اطلاع بیشتر از آثار تألیف شده از سوی عالمان اهل سنت درباره اهل بیت (ع) بنگرید به اثر مرحوم سید عبدالعزیز طباطبایی با عنوان اهل البیت فی المکتبه العربیه). پیش از ورود به بحث اصلی، آقای جلالی (صص ۱۳-۳۵) از نود و سه اثر تألیف شده در باب تاریخ اهل بیت (ع) سخن گفته‌اند.

متنی که آقای جلالی منتشر کرده‌اند، به دلیل عدم صراحت دقیق در نسخه‌های خطی آن که نام اصلی آن چه بوده و مؤلف چه کسی بوده، بحث‌های متعددی را با توجه به افراد ذکر شده در سلسله سند آن برانگیخته است. دشواری اصلی این است که افرادی که نامشان در سلسله سند کتاب آمده تقریباً هر کدام کتابی در تاریخ اهل بیت (ع) تألیف کرده‌اند و این باعث دشواری شناخت مؤلف کتاب است. آقای جلالی بعد از بحثی مفصل (ص ۳۶-۴۷، ۶۱-۷۳) بر اساس گفته‌های ابن طاووس که کتاب را به نصر بن علی جهضمی (متوفی ۲۵۰ ق.ه) فقیه و عالم مالکی عراقی منتسب کرده، همین انساب را ترجیح داده‌اند. هرچند با توجه به نبود برخی مطالب در نسخه‌ای از کتاب و نقل از کسی دیگر، اشاره کرده‌اند که تنها بخش اعظمی از مطالب کتاب تدوین جهضمی است اما متن بعداً توسط دیگر راویان آن تکمیل شده است. کتاب که بدون مقدمه مؤلف آغاز می‌شود، با پرسشی از سوی علی بن نصر جهضمی از امام رضا (ع) درباره طول عمر اهل بیت (ع) است (صص ۸۳-۱۰۲). بخش بعدی کتاب که به روایت احمد بن محمد قریابی است و نامی از نصر بن علی جهضمی در سلسله سند آن نیامده، درباره فرزندان ائمه (ع) است (صص ۱۰۵-۱۲۸). بخش سوم کتاب (صص ۱۳۱-۱۳۶) به بیان نام‌های مادران پیامبر (ص) و ائمه (ع) اختصاص یافته و نام شخصی به عنوان راوی یا سلسله سندی برای نقل مطالب آن نیامده است. همین مطلب درباره فصول بعدی کتاب صادق است که به ترتیب از القاب پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) (صص ۱۳۹-۱۴۲)، کنیه‌های پیامبر (ص) و ائمه (ع) (صص ۱۴۵-۱۵۰)، قبور پیامبر (ص) و ائمه (ع) (صص ۱۵۳-۱۵۵) و ابواب پیامبر (ص) و ائمه (ع) (صص ۱۵۹-۱۶۳) بحث می‌کند. فصل آخر کتاب که به تصریح مصحح محترم در نسخه کتاب به روایت ابن خشاب موجود نیست برگرفته از کتاب الهدایة الکبری خصیبه است. هرچند مرحوم مجلسی نیز آن را به نقل از خصیبه در ضمن بحار الأنوار نقل کرده است. اساساً این اندیشه که ائمه (ع) را از طریق باب‌های معنوی آنها می‌توان شناخت، ساخته و پرداخته نصیریان است و در این متن نیز همان ابواب که نصیریان برای ائمه (ع) ذکر می‌کنند، ذکر شده که البته به دلیل نقل آن از کتاب هدایة الکبری خصیبه است. تعلیقات و حواشی مفصل و فهارس متعدد، کتاب را اثری مفید و برای استفاده بسیار روان کرده است. امید است که طرح چاپ و نشر مصادر بحار الأنوار تداوم یابد و چاپ دیگر آثار این مجموعه را به شیوه فعلی شاهد باشیم.